

Mitte ainult Leninist: saateks ministri käskkirjale

Tiina Saluvere

Kuidas juhtida kultuuri? Kas ja mil määral on see üldse juhitav? Totalitaarsetes ühiskondades arvatakse, et kultuuri mitte üksnes ei või, vaid lausa peab juhtima ja suunama, kuna tegemist on valdkonnaga, mida on osava manipuleerimisega võimalik edukalt rakendada propaganda teenistusse. Kunstiga, teatrikunstiga eriti, saab mõjutada masse ja selle kaudu kindlustada ideoloogiat, mida see teenib. Kuid samavõrra saab kunstiga ka ideoloogiat õõnestada, naeruvääristada. Seetõttu pöörasid Nõukogude partei- ja valitsustegelased kunstile väga suurt tähelepanu.

Nagu kogu võimustruktuur, nii oli ka kultuuri juhtimine Nõukogude Liidus mitmetasandiline. Nii oli kõrgemaks astmeks NSVL kultuuriministeerium, seejärel liiduvabariikide ministeeriumid, millele omakorda järgnes linna/rajooni tasand. Süsteemi tegi aga keerulisemaks see, et lisaks ministeeriumidele juhtis kultuuri ka partei keskkomiteest, kus olid vastava tasandi (NLKP, EKP) kultuuri, propaganda ja agitatsiooni osakonnad. Selle kõige üle ja kõrval oli vaikselt ja valtsal moel tegutsemas veel KGB ja sellega seotud Glavlit. Kaks viimast oma tegevusest eriti kirjalikke jälgi maha jätta ei armastanud. Kuigi formaalselt allus Glavlit ministrite nõukogule, oli üldteada, et kindlad käsu- ja kontrolliliinid on tal KGB ja keskkomiteega. Keskkomitee täitis näiliselt küll vaid nõuandvat rolli, kuid asutuse ja selle kõrgete ametnike tegelik võim ei olnud kellelegi saladus. Otsused käsuliinid tulid aga teatritele kultuuriministeeriumist, nii NSVL kui ENSV omast. Mingil määral need kaks dubleerisid teineteist, s. t. kõigepealt tulid suunised NSVL kultuuriministeeriumist, seejärel sõnastas Eesti NSV kultuuriminister sellest lähtuvalt omapoolsed küsud ja korraldused.

Publitseeritav ENSV kultuuriministri käskkiri pärineb Kaarel Irdi personaalarhiivist EKLA-s¹ ja on üks paljudest omataoliste hulgas. Selliseid suuniseid ja käskkirju leidub kindlasti iga tollase teatrijuhi paberite hulgas, kuid kuna Ird oli Vanemuise teatri eesotsas aastakümneid, siis on tema fondis ka selliste kultuuri juhtivate ja suunavate paberite hulk masendavalt suur. Neid nii suures mahus koos nähes ja lehitsedes tekib paratamatult silme ette pilt ülimalt kitsastest ja piiratud raamidest, millega määratud alal tuli neis oludes teatrit juhtida ja kunsti teha. Kui lugeda NSVL kultuuriministrite käskkirju, ministeeriumi otsuseid, suuniseid², siis võib öelda, et nende üldine toon on sõbralikum ja avatum, pigem ühisele soovile ja tahtele panustav, muidugi ka üldsõnalisem. Kohalikud ametnikud on aga oma käskude-keeldude sõnastamisel kas hirmust või truualamlikkusest Moskva ülemustest jäigemad ja võimutruumad. Siinsele käskkirjale on alla kirjutanud Albert Laus (1918–1986), kes oli Eesti NSV kultuuriministriks aastail 1964–1973 ja oli tuntud kui üks kultuurikaugemaid ja ebapäädevamaid ministreid.

Lausi kohta leidub palju sapiseid märkusi Irdi kirjades. Nii näiteks osutab Ird Vanemuise muresid valgustavas kirjas Olaf Utile³, et Lausi kui ministriga on võimatu dialoogi astuda: „Ja praegu on vabariigis niisugune olukord, et mul ei ole sellest kõigest mitte kuskil mitte kellelegi enam rääkida. Ja kõige vähem on mul võimalik ja mõtet sellest rääkida sm. Lausiga. [– – –] Sest vaatamata sellele, et minul sõnaosavusest puudu ei näi tulevat, on olemas üks vestluse liik, kus mina muutun sõnatuks. Ja see toimub alati siis, kui mul on tegemist vestluspartneriga, keda ma pean arukaks, korrektseks inimeseks ja kui siis säärane inimene ütleb midagi, milles

¹ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi otsused, käskkirjad – EKLA, f. 307, m. 193: 2.

² NSVL Kultuuriministeeriumi käskkirjad, otsused, suunised – EKLA, f. 307, m. 193: 5.

³ Olaf Utt (1929) – literaat ja kultuuriametnik, oli kõnealusel perioodil EKP Keskkomitee teaduse ja kultuuri osakonna juhataja asetäitja.

ei ole enam arukust ega korrektsust, kui see inimene hakkab minuga rääkima loogikaga, mis pärineb teisest planeetide süsteemist.”⁴ Just Lausi ministriperioodil hakkas Ird järjest enam kasutama edukaks osutunud strateegiat – ajada asju Moskva kaudu.

Tolleaegsete ministrite käskkirjadele on iseloomulik patroneeriv stiil, kus kasutatakse vaheldumisi nii piitsa kui präänikut: ühelt poolt isalik hool teatritöötajate elamispinna pärast, teisalt ranged manitsused distsipliinirikkujate aadressil. Väga tüüpiline on nõukogulike tähtpäevade rõhutamine, mida teatrid pidid tingimata tähistama. Lenini juubelid ja Oktoobrirevolutsiooni aastapäevad olid ühed olulisemad, aga tähistada tuli kindlasti ka näiteks Eesti NSV aastapäeva, sõja lõppu, s. t. Nõukogude Liidu võitu – kui olid vastavate tähtpäevade ümmargused aastapäevad. Ja kui midagi olulisemat parasjagu ei olnud, siis sobisid hästi ka NLKP ja EKP kongressid, pleenumid jms. Nii näiteks võib ENSV Kultuuriministeeriumi (minister J. Lott) 1982. aasta 27. jaanuari otsusest lugeda: „Tagada NLKP XXVI ja EKP XVIII kongressi otsustest ning partei suunistest tulenevate ülesannete täitmine kasvatustöö tõhustamisel teatrikollektiivides, kõrge ideelis-kunstilise tasemega repertuaari kujundamisel, mis on eelkõige suunatud kaasaja kommunismi ehitava ühiskonna probleemide ja ülesannete kujutamisele ning teatrikülastajates kommunistliku moraali kasvatamisele.”⁵ Ja kui NLKP tõstis päevakorda toitlusprogrammi, siis pidid teatrid selle elluviimisele loomulikult kaasa aitama, alates programmi põhjalikust tundmaõppimisest ja propageerimisest ja lõpetades maaeluteemaliste teoste tellimise ja lavaletoomisega.

Nagu kogu nõukogulik plaanimajandus oli üles ehitatud viisaastakute süsteemile, nii pidid ka teatritel olema silme ees kindlad verstepositiivid, olgugi et need muutusid aja jooksul üha absurdsemaks. Ja kuna kogu süsteem omandas järjest enam absurdi elemente ning lõhe kultuuriametnike plaanide ja loovinimeste igapäevase töö vahel kasvas, siis võeti ülalt tulnud korraldusi üha vähem tõsiselt, samas ei olnud siiski ka võimalik neid päriselt ignoreerida. Olgugi et minister võis teatreid manitseda, et lavale pääsevad „ideelis-kunstiliselt nõrgad lavastused, kus lavastaja läbimõtlemata või ebaselge kontseptsiooni tõttu tekivad käärid autorimõtte ja

lavastuse vahel, samuti maitseväärtused ning kahemõttelised alltekstid“⁶, oli ometi seejuures avalikuks saladuseks, et suure osa tollase teatri kõitvusest publiku jaoks moodustaski just ridade vahelt lugemine ja needsamad „kahemõttelised (poliitilised) alltekstid“.

Vaadelgem aga pisut lähemalt siinses Lausi käskkirjas kajastatud tähtpäevi. SSOR 50 ja Lenin 100 olid muidugi igati väärikad ja nõudsid tingimata tähistamist. Olgu meenutatud, et Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäev jääb Eesti teatri ajalukku mitte tollal lavastatud tähtpäevarepertuaari tõttu, vaid eeskätt sel põhjusel, et just sellele daatumile oli pühendatud kahe uue teatrimaja – Vanemuise ja Pärnu teatri – avamine. Pärnu uus teatrimaja avati pidulikult 3. novembril 1967 August Jakobsoni näidendiga „Võitlus rindejooneta“, mis ühtlasi oli ka Pärnu teatri revolutsiooni-aastapäevale pühendatud lavastus. Ka Vanemuises toimus 3. novembril uue maja avamine ja pidulik kontsert, kuid avaetendus, Tambergi „Raudne kodu“, anti alles 5. detsembril. Seega polnud teatrimaja oktoobripühadeks siiski veel päris valmis saanud.

Kui oktoobri-aastapäeva tähistamine teatrites oli küllalt pealiskaudne ja repertuaarivalik juhuslik, siis Lenini 100. sünniaastapäevaks tehti märksa enam pingutusi. Lavalaudadele toodi nii Lenini enda kui ka tema lähemate võitluskaaslaste tegelaskujud – just nõnda, nagu oli ministri soovitus. Telliti/kirjutati uusi näitemänge ja dramatiseeringuid suureks juubeliks. Kohati ehk pingutati veidi ülegi. Kui vaadata praegu fotosid Nukuteatri juubelilavastusest (Oskar Liigandi „Lugu sepast“), siis on esmapilgul raske aru saada, kas tegemist on tõsimeelse heroilis-patriootliku lastelavastusega või selle paroodiaga. Lugu räägib kurjast peremehest, kes rõhub kõiki õilsaid tööinimesi ja kelle vapiks on Vene tsaarivappi meenutav kahe peaga kotkas, tubli sepp (Lenin?) aga vabastab rõhutatud rahva orjusest ja võidukad tegelased (nukud!) hoiavad uhkelt käes saayutatud vabaduse sümbolit – sirpi ja vasarat. Žürii on hinnangutes tagasihoidlik, nimetades seda küll huvitavaks katseks repertuaaripilti laiendada, kuid hinnates tulemust siiski vaieldavaks. Mõnikord võis ka selliste tähtpäevalavastuste hulka sattuda püsiväärtusega lavateoseid – nii näiteks sellelt juubelilt Tammsaare-Panso-Küla „Inimene ja revolutsioon“ Noorsooteatris, mil-

⁴ Irdi kiri Utile 25.08.1966 – EKLA, f. 307, m. 7: 1.

⁵ EKLA, f. 307, m. 193: 2.

⁶ Samas.

Nurgakivi panek Vanemuise uuele majale 18. septembril 1960. Teatrimaja ehitus kestis seitse aastat, venides peamiselt varustusprobleemide tõttu, kuna kõiki vajalikke ehitusmaterjale, samuti lavatehnikat ei olnud Nõukogude Liidus alati võimalik kiiresti hankida. Maja avaaktus koos kontserdiga toimus 3. novembril 1967 (pidulik sündmus oli seostatud Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaga), kuid avatendus alles kuu aega hiljem. Foto: EKLA fk, C-104: 44

lel on kahlemata püsivam koht eesti teatriloo.

Kuid ometi ei piirdunud Eesti teater neil aastail üksnes kohustuslike tähtpäevalavastustega – see oli kogu teatripildist vaid üks ja õnneks üsnagi marginaalne osa. Samal hooajal, kui kultuuriministeeriumi kogu tähelepanu oli koondunud Lenini juubeli tähistamisele, oli Vanemuises lavale jõudnud Jaan Toominga esmalavastus „Laseb käele suud anda“⁷ (Kitzbergi „Enne kukke ja koitu“ ainetel), mis oli senist teatritraditsiooni kardinaalselt muutva teatriuunduse üks avalööke. Sama aasta algul, s. t. eelmisel teatrichooajal jõudsid lavale noorte rühmatöö „Ühte laulu tahaks laulda“⁸ (nn. Suitsu-õhtu) ja Evald Hermaküla lavastatud Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumäng“⁹. Oli alanud uus ajastu Eesti teatris.

Meenutagem, et samal perioodil valmisid ka tänaseni kultusfilmi staatuses olevad filmid

„Kevade“, „Viimne reliikvia“, „Mehed ei nuta“, samuti „Libahunt“ ja „Hullumeelsus“. Neist viimane paraku siiski ületas Nõukogude tsensuuri taluvuspiiri.

Kui vaadelda nõukogulikele tähtpäevadele pühendatud lavastuste koguhulka ja eriti nende lavastuste külastajate hulka, siis võib öelda, et see ei olnud neil aastatel õnneks siiski Eesti teatri peavool. Nagu teada, hääletab publik jalgadega ja liigideoloogilistele lavastustele lihtsalt ei jätkunud publikut. Kuna teatrid pidid samal ajal ka oma külastatavuse plaani täitma, siis ei saanud kahjumit tootvaid lavastusi kaua repertuaaris hoida ega ka sageli mängida. Nii puhastas teater ennast publiku abiga ise.

Samas ei saa aga tähelepanuta jätta, et toonased teatrijuhid pidid ülalt tulnud bürokraatlikele juhtnööridele siiski kuidagi reageerima, tegema vastavaid repertuaariplane, veenma

⁷ Esietendus 14.12.1969.

⁸ Lavastajad Evald Hermaküla ja Jaan Tooming. Suitsu-õhtut mängiti Tallinnas Kirjanike Maja musta laega saalis, esietendus jaanuaris 1969.

⁹ Esietendus 19.02.1969.

1970. aastal, mil kultuuriministri soovitusel pidi kujunema teatrite keskseks sünnimuseks Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamine, korraldas Ird Vanemuises teatri jaoks hoopis tähtsama juubeli – Vanemuise ja kogu eesti teatri 100. aastapäeva tähistamise, millest kujunes suurejooneline juubelinädal. Fotol on hetk pidulikust juubeliaktusest, kõneleb EKP KK I sekretär Johannes Käbin, esireas istuvad (paremalt): EKP KK kultuuriosakonna juhataja Olaf Utt, ENSV kultuuriminister Albert Laus, ENSV MN esimehe esimene asetäitja Edgar Tõnurist ja Vanemuise teatrijuht Kaarel Ird. Foto: EKLA fk, B-63: 1065

lavastajaid või lavastama ise – riiklikult olulisi teoseid, millest enamik peagi unustuse hõlma vajas. Õnne oli näiteks Kaarel Irdil teatrijuhi-na, kui 1977. aastal Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäeva tähistamise puhul ei olnud tal vaja juubelilavastusega pead vaevata, vaid selle töö võttis enda peale lavastaja Evald Hermaküla, kel oli soov mängida Lenini rolli ja kes selleks puhuks oli leidnud Pogodini „Kremli kellad“ – näidendi, mis juba üsnagi vananenud ja tekstina naiivsevõitu. Hermaküla idee oli esitada lugu omamoodi kõverpeeglis, mis paljuski läks ka korda, eeskätt tänu Hermaküla enda võimsale ja õnnestunud rollisooritusele¹⁰. Kui aga nooremalt lavastajatelt vastavat initsiatiivi ei tulnud, tuli peanäitejuhil endal see kohustuslik töö ette võtta. Sel teemal on Ird väga palju kirjutanud. Mõnikord on Ird ka lausa demagoogilise osa-

vusega püüdnud tõestada, et just see või teine lavastus on antud tähtpäevaks parim. Ühes kirjas kõrgele Moskva ametnikule võrdles ta tõsimeeli Leninit ja Kihnu Jõnni – üks mees riigitiüiril, teine kapten laevas – ja püüdis tõestada, et just „Kihnu Jõnn“ on parim valik järjekordse leninliku tähtpäeva tähistamiseks.

Mida võiks tänane lugeja leida neist pea pool sajandit tagasi kirjutatud käsulaudadest? Eeskätt meenutada neid piire, mis loovisikuid tollastes oludes kammitsesid. Ja küllap mõelda ka sellele, et vaatamata ajapainele ja rangele reglementeeritusele on igal ajal võimalik luua püsiva väärtusega teoseid. Ja muidugi tunda rõõmu, et sel kevadel ei ole ühelgi Eesti teatril kohustust tähistada Lenini 145. sünniaastapäeva.

¹⁰ Lenini rolli eest (koos samal hooajal Kaarin Raidi lavastatud „Pühast pühama“ Gruja rolliga) sai Hermaküla ENSV Teatriühingu näitlejapremia.

EESTI NSV KULTUURIMINISTRI

KÄSKKIRI

Nr. 294

Tallinnas

16. detsembril 1966. a.

Vabariigi teatrite tööst 1965/66. a. hooajal

Eesti NSV teatrielus toimus 1965/66. a. hooajal rida märkimisväärseid sündmusi. Hooaja algul alustas tegevust Riiklik Noorsooteater,¹¹ mille asutamisega astuti tähtis samm laste- ja noorsoo ideelise ja esteetilise kasvatuse parandamiseks. Teatri töötajate pere sai täiendust Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedri kasvandike II lennu ja ETÜ õppestuudio¹² lõpetajate näol. 1966. a. maikuus omistati Riiklikule Teatrile „Vanemuine“ akadeemilise teatri austav nimetus.¹³

Edukalt möödusid RAT „Estonia“ esinemised Moskvast¹⁴, RAT „Vanemuine“ esinemised Leningradist¹⁵ ja V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri esinemised Riias¹⁶. Esmakordselt esines

¹¹ Noorsooteatri asutamine venis mitmete tollaste bürokraatlike asjaolude tõttu mitu aastat. Algselt oli planeeritud, et Panso asutatud lavakunstikateedri (1957) esimene lend, kes lõpetas teatrikooli 1961. aastal, saab uue rajatava teatri tuumikuks. Paraku sai see osaks 1965. aastal lõpetanud teisele lennule, kes suunati *in corpore* Noorsooteatrisse, kuhu kanti üle ka nende diplomilavastused. ENSV Riiklik Noorsooteater (praegune Linnameater) avati pidulikult 13.02.1966 etendusega „Otsustage meie üle, inimesed“, mille lavastasid lavakooli esimese lennu vilistlased Jaan Saul ja Rein Olmaru. Kui paljude teatrikoolide lõpetajate unistuseks läbi ajaloo on olnud ühise teatritöö jätkamine, kursuse/stuudio baasil uue teatri loomine, siis TRK Lavakunstikateedri II lennul oli võimalik see unistus teoks teha. Ometi kujunes kursuse saatuse õnnetumaks kui nii mõnelgi teisel. Panso, kellest sai uue teatri peanäitejuht, tõi Draamateatrist kaasa suure hulga sealseid tippnäitlejaid ja nii jäid noored täitma peamiselt statisti rolle. Soovides kiiret edu, ei olnud Panso edasist pedagoogitööst noorte näitlejatega ega neile võimaluste loomisest enam eriti huvitatud. Ilmselt ei olnud II lennus ka nii palju säravaid loojaisiksusi (võrreldes nt. I ja III lennuga). II lennu kurba saatust ja tööd Noorsooteatris on põhjalikult käsitletud raamatus „Ma jutustan teile oma loo“ (koostajad Anne Tuuling ja Iivi Lepik, Tallinn, 2006).

¹² Süstemaatilise teatriõpetus sai Eestis alguse 1920. aastal, kui Tallinnas rajati Eesti Draamakunsti Stuudio teatrikool (eelnevalt oli peetud lühiajalisi kursusi). Seejärel on tegutsenud mitmeid stuudioid ja teatrikooli. Nõukogude perioodil, 1946. aastal avati Eesti Riiklik Teatriinstituut, kuid see suleti peagi stalinlike repressioonide käigus. 1948–1953 õppis Moskvast GITIS-es eesti stuudio, kuid see jäi ainsaks omataoliseks. Lühemaajaliselt teatrite juures tegutsenud stuudioid on olnud aja jooksul mitmeid, kuid süstemaatiline teatriõpetus sai uuesti hoo sisse siiski lavakunstikateedri rajamisega. Huvitaval kombel aga sellega asi ei piirdunud, vaid mõni aasta hiljem asuti rajama teatriühingu egiidi all tegutsevaid stuudioid teatrite juurde. Teatriühingu õppestuudioid rajati 1960. aastate algul Draamateatri, Vanemuise, Ugala ja Nukuteatri juures. Irdi jaoks oli Vanemuises 1961. aastal oma stuudio saamine omamoodi revanšiks suhetes Pansoga, kes oli saanud 1957. aastal oma teatrikooli – TRK Lavakunstikateedri. Vanemuises tegutses sel perioodil järjest 4 stuudiot, neist tuntuim 1961. aastal alustanud nn. Irdi I stuudio. Kuigi stuudio kasvandike hulgast sirgus Vanemuisele palju olulisi näitlejaid (Evald Hermaküla, Evald Aavik, Raine Loo, Raivo ja Kais Adlas jmt.), jäi Ird Pansole selles küsimuses siiski mõnes mõttes alla, kuna ei saavutanud üht oma eesmärkidest, stuudio diplomi võrdsustamist kõrgkoolidiplomiga.

¹³ Akadeemilise teatri nimetus tähendas tollal lisaks aule ka seda, et märgatavalt suurenes teatri palgafond ja paranesid muud materiaalsed võimalused. Vanemuisele akadeemilise teatri nimetuse omistamise taga on paljuski Kaarel Irdi osav lobitöö, mille üheks osaks oli ka Vanemuise tutvustamine väljaspool Eestit (eeskätt Moskvast ja Leningradist). Kahtlemata oli selle strateegia üheks osaks ka 1964. aastal kavandatud külalisetenduste korraldamine Moskva Kremli Teatris ja sellele suunatud repertuaarivalik. See omakorda oli üheks põhjuseks Irdi-Sauli konflikti ja sellest alguse saanud Irdi-perioodi Vanemuise suurima kriisi vallandumises. (Vt. lähemalt Methis nr. 7, lk. 230–245.)

¹⁴ 14.–24.10.1965 Kremli Teatris, kavas Rubinsteinini „Deemon“, Tambergi „Raudne kodu“, Verdi „Maskiball“ ja „Othello“ ja Tambergi ja Prokofjevi muusikale loodud lühiballettide õhtu.

¹⁵ 11.–18.11.1965, kavas Kitzbergi-Oja „Rätsep Õhk“, Kõrveri „1000 meetrit armastust“, Tubina „Kratt“, Glucki „Orpheus ja Eurydike“, Prokofjevi „Kihlus kloostri“, Brechti-Weilli „Kolmekrossiooper“ ja Shakespeare'i „Coriolanus“.

¹⁶ 10.–15.12.1965, kavas Tammsaare-Panso „Inimene ja jumal“, Brechti „Ema Courage“ ja Ranneti „Karikas ja madu“.

Kremlis Teatri laval Eesti NSV Riiklik Vene Draamateater.¹⁷ Kõik see kõneleb tunnustusest, mis sai osaks Eesti NSV teatritele väljaspool meie vabariiki.

Väljaspool vabariiki esinesid 1965/66. aastal veel ENSV Riiklik Nukuteater Irkutski oblastis eesti kunsti dekaadi raames¹⁸ ning ENSV Riiklik Vene Draamateater suvistel gastrollidel Velikije Lukis, Smolenskis ja Vladimiris.¹⁹

Meie vabariigis gastroleerisid 1965/66. a. NSV Liidu Riiklik Akadeemiline Väike Teater, Moskva Leninliku Komsomoli nim. Teater, Leningradi Akadeemiline A. S. Puškini nim. Draamateater, Läti NSV Akadeemiline Draamateater, Leningradi Leninliku Komsomoli nim. teater, Leningradi Lensoveti nim. teater, Moskva Laste Keskteater, Leningradi Muinasjuttude Nukuteater, Leningradi oblasti Draama- ja Komöödiateater, Novgorodi oblasti Draamateater, Altai krai Muusikalise Komöödia teater.²⁰

1965/66. a. hooajal töid vabariigi teatrid lavale 58 uuslavastust. Arvuliselt olid uuslavastuste hulgas ülekaalus nõukogude autorite teosed, milliseid lavastati hooaja jooksul 35.²¹ Nendest 29 teost käsitles meie tänapäeva. Teatrite aktiivsest koostööst autoritega kõneleb asjaolu, et hooaja uuslavastustest oli 17 loodud eesti nõukogude autorite materjalil. Sealhulgas nägid rambivalgust mitmete autorite esikteosed dramaturgia žanris, ooperi ja muusikalise komöödia alal.²² Nii lavastati RAT „Estonias“ Eino Tambergi esikooper „Raudne kodu“²³ ja Ülo Raudmäe esikoperett „Kiri nõudmiseni“²⁴, RAT „Vanemuises“ Veljo Tormise esikooper „Luigeland“ ja „Meestelaulud“²⁵ ja Mati Undi esiknäidend „See maailm või teine“²⁶, „Ugalas“ Merle Karusoo esiknäidend „Kõik oleneb meist“²⁷, Riiklikus Nukuteatris Elar Kuusi esiknäidend „Nupumees Ati“²⁸. Esmakordselt jõudsid dramatiseeringute kaudu lavale Silvia Rannamaa²⁹ ja Arvo Valtoni³⁰ teosed.

Puudujäägiks repertuaaris oli aga teatrite vähene tähelepanu teoste vastu, millistes käsitletakse nõukogude rahvaste, sealhulgas ka eesti rahva ajaloolis-revolutsioonilist võitlust, nõukogude inimeste heroismi kodu- ja Suures Isamaasõjas. Eesti NSV 25. aastapäeva ja nõukogude rahva ajaloolise võidu 20. aastapäeva Suures Isamaasõjas tähistasid teatrid kõigest kolme vastavasisulise

¹⁷ 06.–12.04.1966, kavas olid Vilde „Side“, Gorki „Väikekõdand“ ja A. Tolstoi „Patent 119“.

¹⁸ Dekaad toimus septembris 1966, Nukuteatri kavas olid Uno Leiese „Maailmarändur Buratino“ ja „Viha-vaenlased“, millega anti kokku 29 etendust.

¹⁹ Tegemist oli venekeelse teatri puhul tavalise pikema Venemaa-ringreisiga, mis kestis 26.05–31.07 ja mis oli Eestis publikupuuduses vaevlevale teatrile hea võimalus oma tulusid suurendada.

²⁰ Nimetatud teatrite mängukavas olnud teoseid ei hakka siin täpsemalt kommenteerima, kuid olgu lisatud, et ministri käskkirjast nähtub, et oluliseks peeti just idanaabri kultuurikosti. Kuna tegemist oli suhteliselt vabama perioodiga Nõukogude ajal, siis loodi sellal kontakte ka üle raudse eesriide, nii külastas Tallinna 1965. aasta mais Helsingi Rahvateater-Töölisteater, sama aasta augustis toimusid Praha moodsa balleti külalisetendused. Ka õnnestus Draamateatril samal kevadel anda külalisetendused Soomes, Estonias esinesid külalistena mitmed välissolistid jne.

²¹ Tollaste teatrijuhtide kaval praktika seisnes selles, et definitsiooni põhjal kuulusid nõukogude autorite hulka ka eesti kaasaegsed autorid, kelle teoseid suures osas selle kvoodi all lavastatigi. Mõnel lavastajal oli lemmikuid ka läti kaasaegsete autorite hulgas (nt. Satsil Ugalas).

²² „Esikteos“ ja „töö autoriga“ olid kindlasti märksõnad, mis teatritele repertuaaripoliitikas ametnike silmis plusspunkte andsid. Samas aga võimaldas selline otsekontakt ja lavastaja-autori ühistöö tagada teatrile ka järjepidevuse uute algupäraste teoste saamisel. Nii oli Pansol hea koostöö Smuuliga, Tammuril Rannetiga, Irdil Liivese, Kõrveri, Merilaasiga jne.

²³ Lavastaja Udo Väljaots.

²⁴ Lavastaja Sulev Nõmmik.

²⁵ Lavastaja Kaarel Ird.

²⁶ Lavastaja Heikki Haravee.

²⁷ Lavastaja Aleks Sats.

²⁸ Lavastaja Ferdinand Veike.

²⁹ Aleks Satsi poeetiline kompositsioon Rannamaa jutustusest „Kasuema“ Ugalas, lavastaja A. Sats.

³⁰ Paul-Eerik Rummo montaaž Valtoni novellidest „Lugusid argielust ehk Valtoniaana“ Vanemuises, lavastaja Evald Hermaküla.

lavastusega: „Raudne kodu“ RAT „Estonias“³¹, Egon Ranneti „Veripunase roosiga“³² V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris ja V. Grossi-J. Saare „Tiivasirutusega“³³ Rakvere Teatris.

Võrreldes 1964. aastaga andsid vabariigi teatrid 1965. a. 51 etendust rohkem, ent aastaplaan jäi üldkokkuvõttes ikkagi täitmata. 3617 etenduse asemel anti 3510 etendust. Planeeritud etenduste arvust jäi Riiklikul Vene Draamateatril puudu 55 etendust, RAT „Estonial“ 50 etendust, Rakvere Teatril 4 etendust ja V. Kingissepa nim. TRA Draamateatril 1 etendus.

Käesoleva aasta seitsme kuu andmed näitavad olukorra mõningat paranemist. Planeeritud 2222 etenduse asemel andsid teatrid 2272 etendust. Ainult RAT „Estonial“ jäi seekord puudu planeeritud etenduste arvust 17 etendust.

Külastajate plaani täitsid vabariigi teatrid 1965. a. 86,6 protsendiliselt (plaan 1222,0 tuhat külastajat, täitmine 1180,8 tuhat külastajat). Täitmata jäi külastajate plaan RAT „Vanemuisel“, Riiklikul Noorsooteatril ja Riiklikul Vene Draamateatril, nendest eriti suurelt viimasel – 77,0 tuhande külastaja võrra. Võrreldes 1964. a. näitas aga 1965. a. teatrikülastatavus kasvu 14,7 tuhande inimese võrra.³⁴

Käesoleva aasta 7 kuu külastajate plaan täideti 106,1 protsendiliselt (plaan 768,5 tuhat, tegelik täitmine 818,4 tuhat külastajat). Võrreldes 1965. a. sama ajavahemikuga kasvas vabariigis teatrikülastajate arv 103,2 tuhande inimese võrra. Täitmata jäi külastajate plaan ainult RAT „Estonial“, kus jäi plaanist puudu 8,7 tuhat külastajat.

Teatrite majanduslik tegevus 1965. aastal lõppes kokkuhoiuga 8,6 tuh. rbl. suuruses summas. 8 teatrit töötas alaplaanilise kahjumiga üldsummas 62,3 tuh. rbl. Riiklik Vene Draamateater aga lõpetas aasta katastroofiliselt suure üleplaanilise kahjumiga – 53,7 tuh. rbl.

Käesoleva aasta seitsme kuu majandusliku tegevuse tulemusena moodustas teatrite kokkuhoid 10,0 tuhat rubla. Seejuures on aga kahel teatril tekkinud üleplaaniline kahjum (RAT „Estonial“ 19,7 t/rbl. ja Riiklikul Vene Draamateatril 10,7 t/rbl.).

Maaelanikkonna teenindamisel³⁵ jäid 1965. a. võlglasteks mitmed teatrid, sealhulgas Riiklik Nukuteater 49, Riiklik Vene Draamateater 35, „Ugala“ ja Rakvere Teater kumbki 16, RAT „Estonia“ 10 etendusega. Aastaplaan jäi seega täitmata 84 ürituse võrra, kusjuures teenindati plaanist vähem 17 tuhat külastajat.

Ka 1966. a. 7 kuuga ei ole maaetenduste plaani suudetud täita. Planeeritud 822 etenduse asemel anti maal kõigest 791 etendust ning teenindati plaanist vähem 8,6 tuhat vaatajat. Eriti suuresti jäid maaelanikkonna ees võlgu „Ugala“ ja Riiklik Nukuteater (plaaniliselt vähem vastavalt 37 ja 33 etendust). Vabaõhuetendusi toimus 55 (plaan 50).

Kuigi maal antavate etenduste plaan jäi täitmata, ei saa jätta märkimata, et teatrid teevad maaelanikkonna teenindamisel hinnatavat tööd. Eriti viljakas oli see teatrikuu ajal, kui maal antavatele etendustele kaasnesid näitlejate kohtumised teatrikülastajatega ning mõttevahetused vaatajatega.³⁶ Neid töövorme tuleb edaspidi laialdasemalt kasutada ka väljaspool teatrikuu ürituste raame.

³¹ Lavastaja Udo Väljaots.

³² Lavastaja Ilmar Tammur.

³³ Lavastaja Mai Mering.

³⁴ Sel perioodil sai alguse ka müüt Eestist kui kõige teatrimaest. Teatrikülastajate arv kasvas iga aastaga ja muidugi pandi järgmise aasta plaani koostades eesmärgiks veelgi suuremad arvud. Samas ei arvestatud neid plaane koostades päris realistlikult meie elanikkonna arvuga, sellega, et lõputu tõus ei ole võimalik. Võrdluseks: kui 1965. a. oli Eestis 1,18 miljonit teatrikülastust, siis näiteks 2013. a. 1,09 miljonit. Seejuures on vahepeal olnud perioode, kus need arvud on olnud tunduvalt väiksemad.

³⁵ Maaelanikkonna teenindamise all peeti tol ajal silmas seda, et teatrid sõitsid regulaarselt kolhoosikeskustes etendusi andma. Hiljem asendus see põhiliselt vastupidises suunas liikumisega: maalt tuldi kolhoosibussidega linna teatrisse, et vaadata etendust statsionaaris, kus olid selleks kahtlemata igati paremad võimalused.

³⁶ See oli aeg, mil püüti eriti intensiivselt publikut teatritegemisse kaasata. 1960. aastale on omased laialdased poleemikad ajakirjanduses mitmesugustel teatriteemadel (teater ja vaataja, noored teatris, dramaturgia ja teater jms.). Ühtlasi sai siis alguse teatrikuu tähistamise traditsioon: esimest korda tähistati teatrikuud ETÜ algatusel 1963. aasta novembris, eesmärgiks teatri ja publiku sidemete tihendamine. Hiljem kujunes teatrikuuks märts, mil tähistatakse ka rahvusvahelist teatripäeva (27.03.). See traditsioon kestab siiani, nüüd antakse sel päeval kätte teatri aastaauhinnad.

Üha populaarsemaks muutuvad maaelanikkonna hulgas teatrietenduste ühiskülastused stationaaris. Et saada reaalselt ülevaadet maaelanikkonna teenindamisest teatrite poolt, tuleb teatritel pidada arvestust etenduste ühiskülastuste kohta kolhooside, sovhooside ja teiste maal asuvate asutuste poolt.³⁷

Vähe on teatrid teinud teatritöö kasvatusliku kasuteguri suurendamiseks, mida nõudis ENSV kultuuriministri käskkirja nr. 268, 9. novembrist 1965. a. „Vabariigi teatrite tööst 1964/65. a. hooajal“ punkt 2. Vestlusi, esinemisi ajakirjanduses, raadios ja televisioonis toimus peamiselt teatrikuu raames. Loenguid, mis abistaksid vaatajaid repertuaaris olevate teoste probleemistikus ja ainekust selgusele jõuda, ei toimunud. Kavalehtedes avaldatav materjal ei ole muutunud sisukamaks. Noorte teatrihuviliste klubid on küll loodud, kuid nende tegevus ei ole võtnud veel vajalikku hoogu.³⁸

1965/66. a. teatrihooaja uuslavastuste hulgast tuleb esile tõsta loominguliste kordaminekutena E. Tambergi ooperi „Raudne kodu“ (lavastaja U. Väljaots, dirigent N. Järvi, kunstnik L. Roosa), Ü. Raudmäe ja S. Nõmmiku opereti „Kiri nõudmiseni“ (lavastaja S. Nõmmik, dirigent Ü. Raudmäe, kunstnik L. Roosa), S. Barberi balleti „Medea“ (ballettmeister M. Murdmaa) lavastusi RAT „Estonias“, V. Tormise „Luigelennu“ ja „Meestelaulude“ (lavastaja K. Ird, dirigent E. Kõlar), J. Smuuli „Kihnu Jõnni“ (lavastaja K. Ird), J. Smuuli „Polkovniku lese“ (lavastaja K. Süvalep, kunstnik M. Säre) ja J. Rainise „Joosepi ja tema vendade“ (lavastaja E. Kaidu, kunstnik M.-L. Küla) lavastus RAT „Vanemuises“, J. Steinbecki „Hiirtest ja inimestest“ (lavastaja G. Kilgas, kunstnik H. Uetoa) lavastusi V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris, P. Kohuti „80 päevaga ümber maailma“ (lavastaja V. Panso, kunstnik M.-L. Küla) lavastust Riiklikus Noorsooteatris, A. Tolstoi „Patent 119“ (lavastaja S. Lerman, kunstnik P. Lintzbach) lavastust Riiklikus Vene Draamateatris, S. Rannamaa-A. Satsi „Kasuema“, M. Karusoo „Kõik oleneb meist“ ja O. Lutsu-A. Särevi „Äripäeva“ (lavastaja A. Sats) lavastusi „Ugalas“, V. Razdolski komöödia „Tülikas juubilar“ (lavastaja E. Toona, kunstnik U. Uibo) lavastust L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris ning A. de Saint Exupéry-K. Raidi „Väikese prints“ (lavastaja K. Raid) ja T. Williamsi „Klaasist loomaia“ (lavastaja M. Mering) lavastusi Rakvere Teatris.

Näitlejate loomingulistest kordaminekutest väärivad esiletõstmist A. Talvi Polkovniku Lesk, T. Randviiru Medea, S. Sooääre Dägy, T. Vorobjova Chloe, Ü. Ulla Sally ja Medea, E. Ani eeslaulja „Meestelauludes“, M. Koidu Carmen ja Lika, H. Pai Raul Prado, E. Hermaküla Marat, K. Süvalepa Autor, H. Elvise Polkovniku Lesk, L. Laatsi Remark, E. Salulahe Kihnu Jõnn, H. Mandri George, A. Orava Lennie, F. Malmsteni Candy, A. Loti Curley naine, R. Areni Robi Laast, E. Romanovi Seidel, V. Jermolajevi Konrad Blech, L. Ševtsovi Lukin, V. Sirini Mihhailov, A. Bedredinova Liisa, A. Lauteri Phileas Fogg, E. Pärna Fix, J. Järveti Passepartout, I. Lepiku Ženja, J. Sauli Pjotr, E. Kraami Petja ja Põhjaapõder, K. Reneli Koer, L. Mägedi Vlassov, H. Varem Konjagina, I. Toomla Miilitsaleitnant, L. Tarmo Ema ja Pastoriproua, R. Leissari Pruut, A. Laose Joosep Toots ja Ilmar Kartau, K. Liigandi Aaberkukk, A. Vommi Kiire-papa, M. Järve Kadri, E. Silla Marelle ja Rops, L. Sääliku Anna Christie, H. Valleri Mart, A. Üksküla Lendur, S. Üksküla Väike Prints ja Laura, ning E. Valteri Jevdokimov.³⁹

Samal ajal oli teatritel ka rida ebaõnnestunud lavastusi, nagu P. Tšaikovski „Jevgeni Onegin“ (lavastaja P. Mägi, dirigent V. Järvi, kunstnik E. Renter) RAT „Estonias“, J. Drda „Patune küla“ (lavastaja B. Drui) V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris, L. Kvini „Nurk ja ovaal“ (lavastaja E.

³⁷ Vastavat külastuste statistikat hakati Vanemuises Irdi eestvõttel pidama, selle kohta leidub materjale EKLA-s Irdi fondis (vt. EKLA, f. 307, m. 194: 5). Hiljem kasutas neid andmeid Karin Kask oma statistilisi meetodeid rakendavas uurimuses publiku struktuuri kohta (vt. nt. K. Kask, L. Vellerand „Inimesed teatrisaalis“, Tln. 1980).

³⁸ Ka hilisemast ajast ei ole teateid, et mainitud klubide tegevus erilist hoogu oleks sisse saanud. Nii oli see tollal ilmselt paljude ültal tulnud korraldustega. Küll aga olid nii sel kui ka järgnevatel kümnenditel väga populaarsed teatrilased arutelud sõprusringides jm. spontaanselt tekkinud gruppides.

³⁹ Jäägu need õnnestumised siinkohal täpsemalt kommenteerimata (lavastused, lavastajad), sellekohaseid andmeid leiab huviline ka teatmeteostest. Ometi võib öelda, et see õnnestumiste loetelu kajastab üsna objektiivselt ka tollast repertuaaripilti – edukaid osatäitmisi oli nii eesti klassika, kaasaegse eesti dramaturgia, maailmaklassika kui ka kaasaegsete vene näidendite lavastamisel.

Toona) ja V. Korostõljovi „Kuldne süda“ (lavastaja A. Sikkil) L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris, V. Katajevi „Majake“ (lavastaja A. Korv) Rakvere Teatris.⁴⁰

Neid ebaõnnestumisi oleks olnud võimalik vältida, kui teatrite peanäitejuhid oleksid õigel ajal sekkunud vähemate kogemustega või väiksemate võimetega lavastajate töösse, kui teatrite kunstnikud oleksid enne proovide algust arutanud põhjalikult, printsiipsaalselt ning täie vastutustundega läbi lavastajate poolt esitatavad lavastuste kontseptsioonid ja režiiplaanid.

Teatud tagasilanguse tendents ilmnes 1965/66. a. Riikliku Nukuteatri töös. Kiitus, mis on teatril aastate jooksul teenitult osaks saanud, on tekitanud kollektiivi hulgas enesega rahulolu meeleolu. Teatri uuslavastused osutusid varasematest hallimateks, ei olnud näha uue otsinguid, töö muutus lohakamaks, mis ilmnes eriti selgelt lavakujunduse juures.

Mitmeid raskusi, mille põhjuseks oli rea repertuaari kandvate näitlejate üleminek Riiklikku Noorsooteatrisse⁴¹ ja Riiklikku Filharmooniasse⁴², tuli 1965/66. a. hooajal üle elada V. Kingissepa nim. TRA Draamateatril. Mõningal määral kajastus see teatri uuslavastuste kunstilises tasemes. Lõppenud hooajal ei suutnud Akadeemiline Draamateater pakkuda vaatajaile uuslavastusi, mis kannataksid kõrvutamist eelmiste hooegade tippsaavutustega.

Mitmete teatrite normaalset tööd häirivad veel ikka distsipliinirikkumised. Jämeda töödistsipliini rikkumise tõttu oli L. Koidula nim. Pärnu Draamateater sunnitud vallandama „Nurga ja ovaali“⁴³ proovide ajal selles lavastuses keskset osa õppiva Paul Ruubeli⁴⁴ ning asendama ta osatäitjaga, kellele see osa ilmselt ei sobinud. V. Kingissepa nim. TRA Draamateatris on näitlejad mitmel korral ilmunud etendustele ebakaines olekus (R. Nuude⁴⁵, S. Raus⁴⁶, J. Orgulas⁴⁷, V. Ratassepp⁴⁸), mille tõttu on tulnud etendusi ära jätta. Riikliku Noorsooteatri näitleja M. Mikiveri⁴⁹ mitu päeva kestnud joomapeo tagajärjel jäid ära üks V. Kingissepa nim. TRA Draamateatri etendus ja üks televisioonisaade ning üks Noorsooteatri etendus ja oratooriumi ettekanne päästeti ainult tänu kolleegidele, kes avarii korras kohusetunde kaotanud M. Mikiveri asendasid.

Riikliku Vene Draamateatri gastrollide ajal Velikije Lukis rikkusid viinastunud olekus tänaval rahu ja sattusid miilitsasse selle teatri näitlejad Romanov, Smeljanets ja Kazarjan⁵⁰.

RAT „Estonias“ jäi 11. juunil etenduse algus 30 minutit hiljaks dirigent Vallo Järvi⁵¹ hilinemise tõttu.

⁴⁰ Siinse loetelu põhjal võib oletada, et nii mõnegi ebaõnnestumise põhjuseks võis olla see, et valiti lavastamiseks tundmatu „vennasautori“ teos ja seati see lavale lootuses teenida plusspunkte nõukogude dramaturgia esmalavastamisel, kuid jäidi kimpu võõrapärase materjaliga, kus vähesed või olematud taustateadmised ei võimaldanud luua rahuldaval tasemel lavastust, mis pakuks midagi ka eesti vaatajale.

⁴¹ Vt. viide 1.

⁴² Kui NL-s olid karmimatel aegadel estrada jm. meelelahutusžanrid ebasoosingus, siis vabameelsemal sulaajal anti neile rohkem eluõigust. Nii hoogustus 1960. aastatel ka ENSV Riikliku Filharmoonia tegevus, loodi estrada-studio jne. Tollal vahetasid ka mitmed draamanäitlejad, kes koduteatris piisavalt rakendust või meelepärast tööd ei olnud saanud, oma töökoha ENSV Filharmooniasse. Stiimuliks oli ka parem palk. Draamateatrist lahkusid neil aastail filharmooniasse nt. Ervin Abel, tema abikaasa Tamara Gaenko-Abel, Jaanus Orgulas.

⁴³ L. Kvini dramaatiline lugu, lavastas Enn Toona.

⁴⁴ Paul Ruubel (1913–1970) õppis TDS Teatrikunsti studios ja töötas paljudes Eesti teatrites, mängis ka filmides.

⁴⁵ Rudolf Nuude (1909–1980) õppis Tallinna Töölisteatri õpestudios, töötas mitmes Eesti teatris näitlejana (Draamateatris 1949–1968), mängis filmides.

⁴⁶ Sander Raus (1939–1984) lõpetas Lavakunstikateedri I lennu, töötas 1961–1966 Draamateatris ja 1966–1975 Noorsooteatris.

⁴⁷ Jaanus Orgulas (1927–2011) õppis ERTI-is ja GITIS-e eesti studios, töötas kogu elu Draamateatris (perioodil 1966–1972 Filharmoonias), esines ka estradil ja mängis filmides.

⁴⁸ Valdeko Ratassepp (1912–1977) töötas alates 1944. aastast Draamateatris.

⁴⁹ Mikk Mikiver (1937–2006) Panso üks lemmikõpilasi Lavakunstikateedri I lennust, töötas kooli lõpetamise järel 1961–1965 Draamateatris, kust Panso ta avatavasse Noorsooteatrisse kaasa kutsus. Töötas seal 1965–1974 näitleja ja lavastajana (1970–1974 peanäitejuhina). Hiljem oli Draamateatri lavastaja ja peanäitejuht ning lavakunstikateedri õppejõud.

⁵⁰ Lühikest aega Tallinnas töötanud näitlejad, neist Ernst Romanov (1936) tegutses hiljem peamiselt filminäitlejana.

⁵¹ Vallo Järvi (1923–1994) oli 1949–1994 Estonia dirigent.

Vabariigi teatrites ei ole veel õiget hoogu võtnud ettevalmistus Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni 50. aastapäeva ja V. I. Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamiseks. Teatrites ei ole veel loodud juubeli tähistamiseks planeeritud uuslavastuste lavastusbrigaade. Kunstide Valitsuse draama- ja muusikateoste toimetuse kolleegiumile ei ole teatritelt laekunud ka ühtegi ettepanekut lepingute sõlmimiseks dramaturgide ja heliloojatega vastavasisuliste teoste loomiseks.⁵²

Teatritöötajate kaadriprobleem püsib endiselt teravana. Kuna Riikliku Konservatooriumi lõpetanud näitlejate lend suunati tervikuna Riiklikku Noorsooteatrisse, jäid vabariigi teised teatrid oodatud professionaalse ettevalmistusega täiendusest ilma. ETÜ õppestuudiente lõpetajate ettevalmistuse tase jätab aga enamikul juhtudel soovida. Neis teatrites, kus õppe-kasvatuslik töö noorte näitlejatega on teatri juhtkonnal pidevalt tähelepanu keskpunktis (näiteks „Ugala“) oli noortel näitlejatel märgata häid edusamme. Kuid teistes teatrites annab suure osa isetegevusest või õppestuudiost tulnud noorte näitlejate juures tunda professionaalse ettevalmistuse puudumine või selle ebapiisavus, kahandades lavastuste kunstilist taset.

Voolavus valitseb endiselt ka teatrite tehnilise kaadri osas. Vabariigis on puudus kvalifitseeritud spetsialistidest mitmel teatritele vajalikel kunstilis-tehnilistes aladel (butafooria, valgustus jne.).⁵³

Teatrite normaalset loomingulist tööd takistab ka korteriprobleem. Sageli ei saa teatritele vajalikke töötajaid kutsuda tööle elamispinna puudumise tõttu. Mõnede linnade ja rajoonide täitevkomiteed (eelkõige Viljandi Rajooni TSN Täitevkomitee) eraldavad teatritöötajatele kortereid viimases järjekorras.

Arvesse võttes eeltoodut ja esinenud puuduste likvideerimiseks

k ä s i n :

1. Teatritel, kui ideoloogilise kasvatustöö tähtsatel asutustel, suunata jõupingutused eelkõige selliste lavateoste loomisele, mis aitavad kujundada nõukogude inimese kommunistlikku maailmavaadet ja ellusuhtumist, mis tõetruult ja kaasakiskuvalt kujutavad meie kangelaslikku kommunismiehitamise ajastut ja töörahva ajaloolis-revolutsioonilist võitlust, laiendavad vaatajate silmaringi, süvendavad nende veendumust Marxi ja Lenini ideede õigsusest, tõstavad nende poliitilist teadlikkust ning innustavad võitluseks kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest. Selleks senisest veel hoolikamalt ja läbimõeldumalt kujundada repertuaari ning veelgi parandada tööd autoritega, asetades erilise rõhu kaasaja ühiskondlikult tähtsaimaid probleeme ning eesti töörahva revolutsioonilist võitlust käsitlevate kõrge ideelise ja kunstilise tasemega teoste saamisele.
2. Kunstide Valitsusel ja teatrite juhtkondadel pöörata eriti tõsist tähelepanu 1967. a. repertuaari plaanide koostamisele, pidades meeles, et 1967. a. repertuaar peab olema vääriline Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni 50. aastapäeva tähistamiseks.
3. Draama- ja muusikateoste toimetuse kolleegiumil esitada ministeeriumi kolleegiumile kinnitamiseks vabariigi teatrite 1967. a. I poole repertuaariplan 15. detsembriks 1966. a.
4. Kunstide Valitsusel ja teatrite juhtkondadel intensiivistada ettevalmistusi V. I. Lenini 100. sün-

⁵² Vaatamata kultuuriministri aegsasti esitatud manitsusele vastavasisulisi teoseid paraku siiski ei sündinudki, teatrid tähistasid Oktoobri-revolutsiooni 50. aastapäeva peamiselt vanu tekste lavale seades ja kohandades või vene nõukogude autorite patriootilise sisuga teoseid lavale tuues. Nii lavastati Ugala tähtpäevaks Liivese „Mürgi perenaine“, Pärnu teatris Jakobsoni „Võitlus rindejooneta“, Draamateatris Lavrenjovi „Murrang“, Estonias Prokofjevi „Jutustus tõelisest inimesest“, Noorsooteatris Gorki „Ema“, Vanemuises Aljošini „Diplomaat“. Juubelilavastuste ülevaatuseks oli korraldatud ka dekaad, kus autoriteetne žürii hindas lavastused üldiselt keskpäraseks või nõrgaks (keskmine hinne 3,66, mis oli ilmselt veel üsna leebe hinnang) ja mainis, et teatrid ei võtnud sel korral ülesannet kuigi tõsiselt ning jooksid lati alt läbi (vt. K. Kask, „Juubeliks ehk ühe loominguaruande kriitiline aruanne“ – Teatrimärkmik 1967/68, lk. 12–15).

⁵³ See oli paljusküsimine nõukogulikust palgapoliitikast, mis ei võimaldanud headele spetsialistidele paremat palka maksta. Selle teema on Kaarel Ird tõstatanud mitmetes oma kirjades partei- ja valitsusasutuste juhtidele: osav meistri-mehe-käsitööline võis mujal teenida kordades rohkem kui teatris, kuid teatril puudus võimalus talle väärilist palka maksta.

niaastapäeva tähistamiseks. Tagada ajavahemikus 1967. a. – 1970. a., eriti aga hooajal 1969/70. a. iga teatri repertuaaris V. I. Lenini elu ja tegevust käsitlevaid teoseid, samuti teoseid, mis kujukalt ja veenvalt näitavad leninlike ideede võitu nii meie maal kui meie piiride taga.⁵⁴

5. Õppe-kasvatustliku töö tõhustamiseks teatri loomingulise ja tehnilise koosseisuga teatrite juhtkondadel ja ühiskondlikel organisatsioonidel, lavastajatel ja kirjandusala juhatajatel kindlustada uuslavastuste ainet ja probleemistikku käsitlevate materjalide kättesaadavust näitlejatele, korraldada kollektiividele vastavasisulisi loenguid ja vestlusi spetsialistide poolt, viia järjekindlalt ja efektiivselt läbi kvalifikatsiooni tõstmise üritusi, korraldada stuudioõppusi noortele näitlejatele.
6. Teatritegevuse kasuteguri suurendamiseks teatritel kasutada senisest laiemalt selliseid vaatajatega töötamise vorme, nagu loengud ja vestlused repertuaaris olevate teostega seotud küsimustest, „fuajetunnid“, näitused teatrifuajees, teatritöötajate esinemised ajakirjanduse veergudel, raadios ja televisioonis, tõhustada noorte teatrihuviliste klubide tegevust.
7. Sidemete tihendamiseks vaatajaskonnaga ja teatrikunsti edasiseks populariseerimiseks viia 1967. a. märtsikuus vabariigis läbi IV teatrikuu.
8. Töödistsipliini otsustavaks parandamiseks teatrites rakendada töödistsipliini rikkujate suhtes kõige karmimaid karistusabinõusid kuni teatrist vallandamiseni.
9. Teatrite kunstinõukogudel suurendada nõudlikkust ja vastutust repertuaari kujundamisele, iga väljalastava uuslavastuse ja iga jooksva etenduse ideelise ja kunstilise taseme suhtes. Rakendada kunstinõukogude praktikasse planeeritavate uuslavastuste lavastuse kontseptsiooni ja režiiplaani üksikasjalist läbiarutamist enne proovitöö alustamist⁵⁵. Teatri direktoritel nõuda kõikidelt kunstinõukogude liikmetelt aktiivset osavõttu nõukogude tööst ning vajaduse korral teha ministeeriumile ettepanekud kunstinõukogu passiivsete liikmete asendamiseks.
10. Teatrite juhtkondadel parandada teatri töö planeerimist, tagada töö rütmilisus, tööaja ja majanduse ressursside ratsionaalset kasutamist ning töötajate sellist rakendamist, mis lubaks vältida kunstilise personali loomingulisi tööseisakuid ning tagaks näitlejate loomingulise kasvu jaoks vajalikku ülesannete mitmekesisust.
11. Teatrite juhtkondadel koos ühiskondlike organisatsioonidega põhjalikult analüüsida poliitilise kasvatustöö senise organiseerimise puudusi ning korraldada see ümber vastavalt konkreetse kollektiivi tasemele ja vajadusele, et tagada läbiviidava poliitilis-kasvatustliku töö efektiivsust ja kõrget ideelist taset.
12. Kõikide teatrite juhtkondadel pöörata senisest suuremat tähelepanu maaelanikkonna teenindamisele talvekuudel, et suvist ülekoormust vähendada.
13. Paluda ENSV Teatriühingut tõhustada kontrolli erialase kvalifikatsiooni tõstmise ürituste toimumise ja nende ürituste tulemuste üle teatrites, samuti senisest suuremal määral abistada teatreid spetsialistide loengute ja konsultatsioonidega uuslavastuste ettevalmistamisel.
14. Kaadriolukorra parandamiseks teatrites:
 - a) paluda Eesti NSV Ministrite Nõukogu Kõrgema ja Kesk-erihariduse Komiteed (sm. M. Pesti)

⁵⁴ Lenini 100 aasta juubelit võeti Eesti teatrites mõnevõrra tõsisemalt kui Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva (ju selle kohta oli ka pikema aja jooksul igasugu suuniseid tulnud). Igatahes jõudis Lenini kuju vastavalt ministri soovitusel sel hooajal Eesti teatri lavale: Hans Luige „Homsed tähed“ Ugalas (Lenin – Arne Laos, lavastaja Heino Torga). Lisaks sellele tuli Draamateatris lavale Mihhail Šatrovi näidend „Kolmekümmes august“ (lavastaja Ilmar Tammur), kus tegelasteks Krupskaja, Lunatšarski, Kollontai, Uljanova jt., Lenin n.-ö. lavataguse tegelasena, kelle saadetud telegramme edastas telegrafist. Estonia pühendas suurele juubelile Kabalevski „Colas Breugnoni“ (lavastaja Udo Väljaots, nimiosas Georg Ots), Vanemuine Ralf Parve dokumentaariumi „Pimedus tähendab ööd“ (lavastaja Epp Kaidu), Vene draamateater Bulgakovi „Turbini te päevad“ (lavastaja Grigori Ziskin), Rakvere teater Galijevi näidendi „Nõel ja tääk“ (lavastaja Rein Olmaru) ja Nukuteater Oskar Liigandi heroilis-romantilise „Loo sepast“ (lavastaja Rein Agur).

⁵⁵ Sellise täiendava eeltsensuuri kehtestamist teadaolevalt siiski ei toimunud. Nagunii oli teatritel/lavastajatel vaja iga uuslavastuse puhul läbi käia kadalipust, mis algas Glavlitiga, kus anti/eti antud teksti lavale toomiseks luba, ja lõppes kunstinõukoguga, kus valmis lavastus enne publiku ette jõudmist vastu võeti/ei võetud.

- leida võimalusi võtta vastu järgmine kursus Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedrisse näitlejameisterlikkuse erialale (20–25 inimest) 1967. a. sügisel;⁵⁶
- b) paluda ENSV Teatriühingut leida võimalusi noorte näitlejate ettevalmistuse kvaliteedi parandamiseks ETÜ õppestudios;
 - c) Kunstide Valitsusel (sm. V. Markus) ja teatrite juhtkondadel tagada NSVL Kultuuriministeeriumi poolt korraldatavatel kvalifikatsiooni tõstmise kursustel meie vabariigile eraldatavate kohtade täitmine kõige perspektiivikamate vastava ala töötajatega, kasutades täielikult ja ratsionaalselt vabariigi teatritöötajatele pakutavaid enesetäiendamise võimalusi;
 - d) muusikateatrite juhtkondadel osutada erilist tähelepanu muusikalavastajate kaadri järelekasvule, milleks selgitada oma kollektiivi hulgast välja eeldusega noori ja teha ministeeriumile ettepanekuid nende õppima suunamiseks;
 - e) arvestades, et režissööride kaadri tugevdamist vajavad eelkõige rajooniteatrid, kus praegu peanäitejuhi kõrval ei ole ühtki professionaalse ettevalmistusega ega suurte kogemustega näitejuhti-lavastajat ja et 1967. a. kevadel Moskva ja Leningradi instituutide lõpetajad näitejuhtimise alal määratakse vakantsetele näitejuhi kohtadele Pärnu, Viljandi ja Rakvere teatrites, tagada ülalnimetatud teatrite juhtkondadel näitejuhtimise alal 1967. a. lõpetajatele K. Raidile⁵⁷, R. Olmarule⁵⁸ ja H. Torgale⁵⁹ diplomieelsete ja diplomilavastuste lavastamine nendes teatrites, kuhu nad pärast instituudi lõpetamist tööle suunatakse.
15. Teatritöötajate korteriprobleemi lahendamiseks:
- a) paluda ENSV Ministrite Nõukogu kaasabi ja Tallinna Linna TSN Täitevkomitee korraldust Tallinnas sobiva elamu eraldamiseks ENSV Kultuuriministeeriumi süsteemi töötajate ühiselamuks;
 - b) paluda ENSV Ministrite Nõukogu kaasabi selleks, et Tartu, Pärnu, Rakvere ja Viljandi linnade ja rajoonide TSN täitevkomiteed eraldaksid kohalike teatrite töötajatele elamispinda eelisjärjekorras⁶⁰ ning leiaksid võimalusi suuremate elamispindade eraldamiseks antud teatrite töötajate ühiselamuks.
16. Kontroll käesoleva käskkirja täitmise üle panna ENSV kultuuriministri asetäitjale sm. P. Uusmanile.

A. Laus

Eesti NSV kultuuriminister

Publikatsioon on seotud projektiga „Kirjanduse formaalsed ja informaaalsed võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal“ (IUT 22-2) ja ETF grandiga „Eesti kirjanduse pingeväljad 1956–1968: ideoloogiad, institutsioonid ja baastekstid Nõukogude ja paguluse kontekstides“ (ETF9160).

Tiina Saluvere

(1960), doktorant ja toimetaja, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, tiina@kirmus.ee

⁵⁶ Lavakunstikateeder oli selleks ajaks jõudnud stabiilse tsükliisuseni, mis toimib tänaseni: uusi kursusi võetakse vastu üle aasta. Nii ei alustanud vaatamata ministri soovile 1967. aastal uus kursus, kuna eelmine (IV lend) oli võetud vastu 1966. aasta sügisel, järgmine lend aga alustas 1968.

⁵⁷ Kaarin Raid (1942–2014) lõpetas GITIS-e (juhendaja Maria Knebel) 1967 ja asus seejärel tööle Pärnu teatrisse, lavastades seal samal aastal Zorini „Varssavlanna“ ja Undla-Põldmäe „Viru lauliku ja Koidula“.

⁵⁸ Rein Olmaru (1939–1993) õppis GITIS-es lavastamist Maria Knebeli käe all, kuid lõpetas õpingud siiski alles 1968, seejärel sai temast Rakvere teatri peanäitejuht. Diplomilavastuse, De Filippo „Minu perekond“ (1968) tõi lavale Rakveres.

⁵⁹ Heino Torga (1933–2012) lõpetas Leningradi Teatri-, Muusika- ja Kinoinstituudi 1967 (juhendaja Georgi Tovstonogov), samal aastal asus tööle Ugala lavastajana.

⁶⁰ NL-s jagati suurem osa korteritest täitevkomitee suuniste põhjal asutuste kaudu. Eelistatud olid tehaste-vabrikute töölised (sageli valiti selle järgi ka töökohti), haridus-kultuur-teadus olid tagaplaanil. Siiski peeti teatreid oluliseks ideoloogilises töös, mistõttu oli vaja sealsetele töötajatele ka stiimuleid pakkuda, mille hulgas korter oli kahtlemata üks ihaldusväärsemaid.